

**ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ СОЦІАТИВНОСТІ
В НАУКОВОМУ СТИЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

У статті проаналізовано відтворення в наукових текстах прийменників, що вказують на відношення сумісності, у межах кожного з восьми мікрополів соціативності; подано ненормативні сполуки, яких слід уникати в мові науки.

Ключові слова: *прийменники соціативності, еквіприйменники, функціонування прийменників.*

The article deals with reproduction in scientific texts of prepositions which specify in compatibility relations, in borders of each of eight micro fields; substandard designs which should be avoided in science language are presented.

Key words: *prepositions of sociative, equiprepositions, functioning of prepositions.*

Прийменникове значення соціативності тісно пов'язане із загальним значенням сумісності, а категорія сумісності – це важлива мовна універсалія, яка тими чи тими способами виражається в кожній мові. Прийменниками соціативності вважаємо такі, що виражають відношення сумісності – супроводу, співвияву, відносно рівноправної співучасті в одній справі кількох суб'єктів або об'єктів.

У сучасній українській мові А. Колодяжний першим із дослідників прийменникової системи виокремлює значення “супровідність, сумісність, співучасність” серед різних об'єктних семантико-граматичних відношень прийменникових конструкцій [1, с. 122].

І. Вихованець, використовуючи термін “соціативність” стосовно прийменникових значень, підкреслює співвідносність прийменників з, разом з із просторовими, називає їх “соціативно-просторовими” й розкриває зв'язок соціативності й сурядності [2, с. 174-176], тобто теоретично обґрунтовує наявність соціативних прийменників.

Ці наукові спостереження поглиблює Г. Балабан: вона виокремлює в системі прийменникових відношень підгрупу соціативності й позначає її центром первинний прийменник з [3, с. 60].

Стрімкий науково-технічний і соціальний розвиток людства останніх десятиліть зумовив появу великої кількості слів-новотворів і їхнє активне функціонування, зокрема в наукових текстах. Переважно такі новотвори (напр., у (в) співавторстві з, у (в) комплексі, під охороною тощо) вживаються в значенні прийменників соціативності, але ще не набули прийменникового статусу – це соціативні еквіприйменники, функційному аналізу яких мовознавці дотепер не приділяли уваги.

Мета нашої наукової розвідки – дослідити особливості функціонування прийменників та еквіприйменників соціативності в науковому стилі української мови, що передбачає виконання таких завдань: 1) визначити стилістичні можливості стрижневої соціативної прийменниково-відмінкової форми з + О. в.; 2) з'ясувати, прийменники яких мікрополів соціативності відтворюються в наукових текстах, і проілюструвати це виразними прикладами; 3) указати ненормативні варіанти соціативних прийменників, яких слід уникати, принаймні в науковому стилі.

Загалом в українській мові виявлено 190 прийменників, що вказують на соціативні відношення, із них 58 кваліфіковано як власне-прийменники, а 132 – як еквіприйменники. У межах прийменникового поля соціативності виокремлюємо вісім мікрополів: власне-соціативного значення; соціативності – неподільного зв'язку; паралельного зв'язку;

протиставного та зіставного зв'язку; соціативності – керівництва, заступництва, контролювання; внутрішньої локалізації; соціативності – способу дії; соціативності – причини.

Ядерним, базовим прийменником поля соціативності взагалі й власне-соціативного мікрополя зокрема виступає багатозначний первинний прийменник *з* у поєднанні з орудним відмінком. Прийменниково-відмінкова конструкція *з + О. в.* відтворювана як виразник власне-соціативності в різних стилях української мови, але переважно – в розмовному й художньому. Це також зумовлено її структурно-семантичною особливістю: вона охоплює тільки назви істот або уособлених неістот. Прийменник *з* у межах подібної, але поширеної на назви неживих предметів сполуки вказує на об'єктні відношення, пор.: *Новизна дослідження полягає в тому, що вперше окреслено регулярність вияву іменникових компонентів з прийменниками як репрезентантів семантики мети...* [4]. У науковому функційному стилі спостерігаємо тенденцію до заміни прийменника *з* синонімічними – одиницями *поруч з, поряд з, разом з, спільно з*, які можуть позначати власне-соціативність у поєднанні з назвами неживих предметів: *Просторові відношення поряд з об'єктними та іншими обставинними відношеннями, зокрема часовими і причиновими, виступають одним із найважливіших фрагментів в організації синтаксичного ладу мови* [5]. Власне-соціативний прийменник *сумісно з* не вважаємо новотвором, але широкого використання в наукових текстах він набув, вочевидь, лише в останні десятиріччя: *Автором самостійно вивчені й узагальнені літературні дані... а також сумісно зі співавторами підготовлена публікація за означеною темою* [6].

Активно реалізують власне-соціативну семантику в наукових текстах трикомпонентні власне-прийменники соціативності – неподільного зв'язку у (в) *контакті з, у (в) поєднанні з, у (в) співавторстві з, у (в) співвідношенні з, у (в) співдружності з, у (в) співпраці з, у (в) співробітництві з, у (в) сполученні з, у (в) сукупності з: Семінар організований Відділом з питань рівності жінок та чоловіків та боротьби з торгівлею людьми Генерального директорату з прав людини та юридичних питань Ради Європи у співробітництві з Міністерством закордонних справ Вірменії* [7]; *Так само, цей прийменник спостерігається у сполученні з істотами (рідко)...* [8].

Тільки у двох стилях – науковому й публіцистичному – уживаються еквіприйменники соціативності – паралельного зв'язку в *унісон, в унісон з* та соціативності – неподільного зв'язку у (в) *контакті з, у (в) наборі, у (в) серії, у (в) циклі: ...автор і постановкою питання про освіту, і оцінкою її ваги в житті як окремої людини, так і народу виступає в унісон з письменниками-полемістами, ідеологами просвітнього руху кінця XVI – початку XVII ст.* [9]; *Застосовують їх для виготовлення апаратури, яка працює в контакті з водяною парою, кислотами та іншими хімічно активними середовищами* [10].

Усі центральні прийменникові одиниці протиставного та зіставного зв'язку (*порівняно з, у розріз (в розріз) з, усупереч (в супереч) з, в опозиції з, у (в) боротьбі з, у (в) зіставленні з, у (в) зіткненні з, у (в) контрасті (контраст) з, у (в) порівнянні з, у (в) протистоянні з, у (в) суперечності з*) досить активно функціують у мові науки, напр.: *Дослідження економічної історії України у зіставленні з історією розвитку господарства провідних країн світу дає змогу узагальнити досвід господарського розвитку наших предків...* [11]; *...настійливо звертають увагу на ті сторони особистості партнера, які він не усвідомлює і які перебувають у суперечності з його уявленням про себе* [12]. Семантично виразну сполуку у (в) *протиставленні з* у лексикографічних працях не зафіксовано, проте, за нашими спостереженнями, вона зрідка відтворюється в науковому стилі сучасної української літературної мови, напр.: *...В.С. Швирєв – [розглядає питання] в аспекті тенези теоретичного знання у протиставленні з його емпіричним компонентом та їх експлікації у науковому знанні...* [13].

Прийменники та еквіприйменники мікрополя соціативності – керівництва, заступництва, контролювання майже всі, окрім ненормативних за *проводом (заст.)*, під

патронажем (кальк.), реалізують соціативне значення в наукових текстах. Так, сполуку *під проводом* уживають переважно в текстах історичної тематики, де вона поєднується з іменами видатних історичних діячів, назвами державних посад і військових звань тощо: *...австрійські війська... під проводом генерала Габріеля Міхальді фон Сплени зайняли Чернівці і Сучаву...* [14]. Зрідка функціє в мові науки наразі не зафіксований у лексикографічних і теоретичних працях еквіпрійменник *під суверенітетом*, що вказує на право верховної влади: *...державна територія розглядається як частина земної кулі, що знаходиться під суверенітетом визначеної держави...* [15].

Переважно в публіцистичних та наукових текстах відтворюються прийменникові одиниці у (в) комплексі, у (в) поєднанні, у (в) сукупності, що вказують на середовище як на неподільну єдність – еквіпрійменники внутрішньої локалізації: *Сутність початкової літературної освіти полягає в розвитку повноцінних навичок читання, ознайомленні школярів з дитячою літературою в поєднанні жанрових форм, авторської і тематичної різноманітності...* [16].

Еквіпрійменники найменшого за кількісним складом мікрополя соціативності – способу дії (напр., *з супроводом, з участю, за допомогою, за посередництвом, за сприяння (сприянням)* тощо) також фіксуємо в науковому стилі сучасної української мови: *За посередництвом хозарів йшли в Україну різні орієнтальні впливи...* [17], – проте зауважимо неприпустимість уживання ненормативних форм *при допомозі, при підтримці, при участі, через посередництво*.

Зрідка в наукових текстах функціують еквіпрійменники соціативності – причини (*за велінням, за дорученням, за наказом (наказами), на вимогу (за вимогою), за приписом, за ініціативою (за ініціативи)* та ін.): *Перевірка діяльності суб'єктів господарювання в галузі охорони здійснюється уповноваженими працівниками органів внутрішніх справ за приписом заступника керівника ГУМВС...* [18], – проте, найчастіше вони трапляються в офіційно-діловому стилі. Акцентуємо на ненормативності таких сполук: *з веління* (розм.), *по велінню* (кальк.), *з доручення* (розм.), *по команді* (кальк.), *з наказу* (заст.), *з припису* (розм.), *з розпорядження* (розм.), *з бажання* (розм.), *з ініціативи* (розм.), *з подання* (розм.), *за подачею (з подачі)* (розм.), *з почину* (розм.), *з уповноваження* (розм.).

Отже, соціативні прийменники активно функціують у науковому стилі сучасної української мови, за винятком деяких ненормативних форм (*лава в лаву з (заст.), навспіл з (діал.), під патронажем* (кальк.) тощо) і таких, що виразно презентують розмовний, художній або публіцистичний стилі (напр., *в океані, віч-на-віч з, з примхи, за компанію з, наввипередки з, у (в) черзі*). Прийменники соціативності, принаймні кожне з восьми мікрополів, повно представлено в наукових текстах. Творення нових соціативних одиниць відбувається насамперед у публіцистичному й науковому стилях, у яких уживають переважно нові еквіпрійменники. Під час аналізу наукових текстів слід диференціювати відношення соціативності (сумісності – супроводу, співвияву, відносно рівноправної співучасті в одній справі кількох суб'єктів або об'єктів) як різновид логічних відношень, позначуваних українськими прийменниками.

Перспективними вбачаємо подальші дослідження функціонування соціативних прийменникових одиниць в інших стилях української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колодяжний А. С. Прийменник: [матеріали до лекції з курсу сучасної української літературної мови] / А. С. Колодяжний – Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1960. – 165 с.
2. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наук. думка, 1980. – 286 с.
3. Балабан Г. С. Динамічні процеси в прийменниковій системі сучасної української літературної мови: дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01 / Г. С. Балабан; НАН України, Ін-т української мови. – К., 2007. – 283 с.+ 63 с. (дод.) – Дві кн. одиниці. – Бібліогр.: с. 218-283.

4. Загнітко А. П. Синтагматика прийменників зі значенням мети / Загнітко А. П., Загнітко Н.Г. // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. / Донец. нац. ун-т; [редкол.: А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 133.
5. Степаненко М. І. Семантична і формально-граматична структура речень із просторовими поширювачами: автореф. дис. ...докт. філол. наук: 10.02.01 / М. І. Степаненко; НАН України. – К., 2004 – С. 29.
6. Луцик О. Г. Метаболічні зміни в еритроцитах та функціональний стан гемоглобіну при дії фізичних навантажень 2005 року: автореф. дис. ...канд. мед. наук: 14.01.24. / О. Г. Луцик. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. мед. акад., 2005. – С. 17.
7. Офіс Ради Європи в Україні [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/Campaign/online%20signature/Seminarsandconferences.html>. – Заголовок з екрану.
8. Баранівська О. Спроба зіставного аналізу деяких польських і українських прийменників / О. Баранівська // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. / Донец. нац. ун-т; [редкол.: А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 94.
9. Кречотень В. І. Українська книжна поезія кінця XVI – початку XVII ст. / В. І. Кречотень // Українська поезія: кінець XVI – початок XVII ст. / упоряд. В. П. Колосова, В. І. Кречотень; Академія наук УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К.: Наукова думка, 1978. – С. 16.
10. Прейс Г. О. Технологія металів та інших конструкційних матеріалів / Г. О. Прейс. – К.: Вища школа, 1973. – С. 142.
11. Лановик Б.Д. Економічна історія України і світу / Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. – К.: Знання, 2002 – С. 2.
12. Завірюха Л. А. Оволодіння особистістю засадами толерантності у студентському середовищі / Л. А. Завірюха // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. пр. / Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини “Україна”, Ін-т вищої освіти АПН України, Ін-т спеціальної педагогіки АПН України. – К.: Ун-т “Україна”, 2004. – С. 122.
13. Таровський Є. С. Від ідеального компонента образу до процедури ідеалізації в теоретичному знанні / Є.С. Таровський // Мультиверсум: Філософський альманах: зб. наукових праць / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України; В. В. Лях (ред.). – К.: Центр духов. культури. – 2005. – № 50. – С. 86.
14. Огуй О. Д. Проблеми грошового обігу Буковини за часів військової адміністрації (1775–1786 рр.): фінансово-економічна адаптація краю після його анексії Австрією / О. Д. Огуй // Укр. істор. журнал. – 2008. – № 2 (479) (березень-квітень). – С. 35.
15. Андрейцев В. Територіальні аспекти державності: проблеми практичної теорії / В. Андрейцев // Конкуренція: вісник Антимонопольного комітету України. – 2005. – № 3 (18). – С. 26.
16. Лист МОН України № 1/9-695 від 06.12.05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/laws/_1717.doc. – Заголовок з екрану.
17. Крип'якевич І. П. Історія України / І. П. Крип'якевич; відп. ред. Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. – Львів: Світ, 1990. – С. 35.
18. Хмельницька Л. Становлення та розвиток апарату управління промисловими трестами України поч. 20-х рр. / Л. Хмельницька // Гуманітарний вісник ПХ ДПУ. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – С. 413.